

МЕДІАКОМУНІКАЦІЇ: ТЕОРЕТИЧНІ І ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ

Гаяна Юксель

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0894-7544>

кандидатка філологічних наук, доцентка,

доцентка кафедри журналістики

Навчально-наукового Інституту філології та журналістики
Таврійський національний університет ім. В. І. Вернадського

(Київ, Україна)

gayanayuksel@gmail.com

УДК 070-048.37:327.5](477.75-074)**20**.:303.824

РЕІНТЕГРАЦІЯ МЕДІЙНОГО ПРОСТОРУ КРИМУ ПІСЛЯ ДЕОКУПАЦІЇ: ВИКЛИКИ, РИЗИКИ, ПЕРСПЕКТИВИ (ЕКСПЕРТНИЙ ЗВІТ)

DOI 10.37222/2786-7552-2023-3-11

У статті надано інформацію про розділ проєкту «Формування комплексного бачення та рекомендацій органам державної влади України щодо подолання наслідків окупації та викликів у процесі реінтеграції ТОТ АР Крим та м. Севастополя в інформаційній сфері», який присвячено інформаційній реінтеграції та медійному середовищу Криму.

Зроблено опис бачення майбутньої моделі інформаційної реінтеграції тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополь, проведено оцінку ризиків та загроз, багатоваріантність можливих сценаріїв розвитку подій.

Наведено детальний опис етапів захоплення інформаційної сфери півострова з 2014 р., примусового переформатування медійного ландшафту, а також ідеологічних та організаційних наслідків окупації.

У рекомендаційній частині зосереджено увагу на післяокупаційних заходах державних органів влади у сфері інформаційної політики, на темі Криму як частини міжнародної політики та висвітлення питання деокупації у міжнародних ЗМІ.

Надано інформацію про можливість подолання наслідків гібридних інформаційних викликів та заходи у сфері видавничої справи. Зазначені пропозиції щодо законодавчого забезпечення реалізації інформаційної політики з питань реінтеграції ТОТ АР Крим та м. Севастополь. Пропонуються необхідні кроки з притягнення до відповідальності окремих осіб за колабораційну, антидержавну діяльність в інформаційній сфері за період окупації.

Ключові слова: Крим, Україна, деокупація, медіа, інформаційна сфера, ЗМІ.

Постановка проблеми. Попри важкий перебіг подій на воєнному фронті та в політичному житті, Українська держава і суспільство готуються до деокупації Автономної Республіки Крим та м. Севастополь. Після визволення Криму від російської навали саме інформаційна сфера стане однією з найголовніших, адже на першому етапі в умовах можливих руйнувань інфраструктури, засобів комунікації, логістичних шляхів налагодження інформаційного зв'язку та розповсюдження правдивої інформації стане запорукою важливих кроків будівництва української державності.

У розділі проекту «Формування комплексного бачення та рекомендацій органам державної влади України щодо подолання наслідків окупації та викликів у процесі реінтеграції ТОТ АР Крим та м. Севастополя в інформаційній сфері» [9] проведена спроба передбачити можливий перебіг подій та запропоновано план роботи після деокупації Криму в медійному середовищі.

Проект проводився завдяки підтримці американського народу, наданій через Агентство США з міжнародного розвитку (USAID) у рамках проекту «Права людини в дії», який виконується Українською Гельсінською спілкою з прав людини. Реалізувала проект громадська організація «Кримський центр ділового та культурного співробітництва “Український дім”» спільно з групою «Гуманітарна політика» експертної мережі Кримської платформи.

Мета дослідження – формування бачення та перспектив розвитку подій з визначенням загроз, викликів та їхнього подолання в інформаційній сфері після деокупації Криму.

Завдання:

– узагальнення попередніх документів/нормативно-правових актів та напрацювань/пропозицій громадянського суспільства у сфері формування та забезпечення державної політики щодо деокупації та реінтеграції ТОТ АР Крим та м. Севастополя в інформаційній сфері;

– аналіз поточної ситуації на Кримському півострові у медійній сфері;

– визначення викликів, ризиків та загроз, які постануть під час реінтеграції території в інформаційному середовищі;

створення рекомендацій для органів державної влади щодо формування та реалізації державної політики щодо реінтеграції ТОТ АР Крим та м. Севастополя з метою подолання визначених загроз і викликів у інформаційній сфері.

Об’єкт дослідження – медійна сфера Криму після деокупації.

Предмет дослідження – реінтеграція медійного простору Криму після деокупації.

Аналіз останніх напрацювань. Важливим кроком у питанні деокупації Криму є прийняття на державному рівні 2021 р. важливих документів стосовно «Кримської стратегії», зокрема Указу Президента України № 117/2021 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 11 березня 2021 р. “Про Стратегію деокупації та реінтеграції тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя”» [6] та Указу Президента України № 121/2021 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 11 березня 2021 р. “Про Стратегію воєнної безпеки України”» [7], які ще раз закріпили норми державної політики в питанні цілісності країни та повернення окупованої території Криму, а також інших нормативно-правових актів [4; 5; 8].

Також у 2021 р. Кабінетом Міністрів України було схвалено й затверджено «План заходів з реалізації Стратегії деокупації та реінтеграції тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя» [3], який передбачав комплекс дій, спрямованих на деокупацію півострова, і мав стати концептуальним документом для виконання роботи з де-факто повернення регіону до складу України.

У 2023 р. в Україні, в умовах повномасштабного вторгнення РФ в Україну, актуалізовано план заходів з реалізації Стратегії деокупації та реінтеграції АР Крим та м. Севастополь. У цьому ж році державними органами та експертним середовищем напрацьовано документ, який отримав назву «Доповідна записка на виконання доручення Президента України щодо розробки першочергових кроків держави після деокупації Автономної Республіки Крим та м. Севастополь» [1].

Від 2023 р. Представництвом Президента України в АР Крим та м. Севастополь розробляється «Стратегія когнітивної деокупації» (сформований як проєкт), основна мета якої – надати практичні рекомендації стейкхолдерам, органам влади та експертному середовищу щодо когнітивних аспектів деокупації Криму.

Новизна. Зроблено опис бачення майбутньої моделі реінтеграції Криму, проведено оцінку ризиків та загроз, запропоновано багатоваріантність можливих сценаріїв розвитку подій.

Наведено детальний опис етапів захоплення інформаційної сфери півострова з 2014 р., примусового переформатування медійного ландшафту, а також ідеологічних та організаційних наслідків окупації.

У рекомендаційній частині зосереджено увагу на після-окупаційних заходах державних органів влади у сфері інформаційної політики, на темі Криму як частини міжнародної політики та висвітлення питання деокупації у міжнародних ЗМІ.

Надана інформація про реалізацію засобів подолання наслідків гібридних інформаційних викликів та заходи у сфері видавничої справи. Зазначені пропозиції щодо законодавчого забезпечення реалізації інформаційної політики з питань реінтеграції ТОТ АР Крим та м. Севастополь. Пропонуються необхідні кроки з притягнення до відповідальності за колабораційну, антидержавну діяльність в інформаційній сфері за період окупації.

Методи дослідження. Координатори групи, а саме доцентка кафедри журналістики Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського (м. Київ, Україна) Гаяна Юксель та головний редактор газети «Кримська світлиця» громадської організації «Кримський центр ділового та культурного співробітництва

“Український дім”» Андрій Щекун, 19 вересня 2023 р. провели стратегічну сесію за участю 19 експертів у медійній сфері.

Загальними питаннями для обговорення на експертній сесії були такі:

– Загальна державна інформаційна політика України після деокупації Криму.

– Взаємодія медійного сектору та Військово-цивільних адміністрацій (перший період деокупації), далі – медійного сектору та органів влади.

– Пропозиції до змін до чинного законодавства України щодо інформаційної сфери в контексті деокупації Криму (Закон України «Про медіа», чинне законодавство про ЗМІ тощо).

– Форми і методи роботи кримських ЗМІ та інформаційно-медійного середовища після деокупації, зокрема питання відновлення інфраструктури, створення матеріально-технічної бази, формування творчих колективів, кадрове забезпечення та питання люстрації в журналістському середовищі тощо.

– Повернення та збереження української державної ідентичності, формування проукраїнського світогляду, популяризація української культури, мови.

– Ліквідація пропагандистських наслідків окупації в медійному середовищі, протидія пропаганді після деокупації.

– Підтримка та розвиток ЗМІ і медійних ресурсів корінних народів України, популяризація культури корінних народів.

Виклад основного матеріалу. Окупація півострова 2014 р. – складний соціополітичний процес, що вплинув на всі сфери життєдіяльності регіону [2]. За період окупації самопризначена незаконна влада Криму за підтримки російського керівництва провела широкомасштабну роботу, головною метою якої стало встановлення тотального контролю над інформаційним простором Криму, витіснення з півострова вільних ЗМІ, припинення доступу українських і міжнародних ЗМІ та медійних організацій до моніторингу ситуації в регіоні [10].

Примусова трансформація кримського інформаційного ландшафту відбувалася з порушенням нормативно-правових актів міжнародного права та недотриманням визнаних актів та чинного законодавства України, які регламентували діяльність суспільства і медійного середовища. Переформатування проводилося із

застосуванням широкого арсеналу різноманітних форм і методів тиску на тих, хто не визнав окупацію, зокрема на представників медійного сектору: журналістів, технічних співробітників ЗМІ, активістів, публічних персон, лідерів думок, блогерів, вільних авторів, громадських журналістів [10].

Етапи захоплення медійної сфери Криму [9]:

1-й етап. Захоплення ЗМІ та силові втручання в діяльність ЗМІ та журналістів (лютий–березень 2014 р.).

Період характеризується встановленням тотального контролю над українськими ЗМІ півострова, організацією пропагандистської роботи, спрямованої на місцеве населення та міжнародну спільноту. З метою перешкоджання здійсненню професійної діяльності журналістів у ході воєнної операції у лютому–березні 2014 р. використовувалися різноманітні методи: викрадення журналістів, побиття, погрози, приниження гідності; знищення, псування й незаконне вилучення техніки та носіїв інформації; обмеження в пересуванні, можливості спілкування, збору і передавання інформації, провокації щодо представників ЗМІ, захоплення офісів кримських медіа.

2-й етап. Примусове переведення українських кримських ЗМІ в російське законодавче поле (2014–2015 рр.).

Задля залякування та створення умов з припинення професійної діяльності та примусового виїзду з Криму не згодних з окупацією журналістів незаконною владою було ініційовано карні та адміністративні справи, у рамках яких проводилися обшуки, арешти, допити, примусові опитування, накладалися штрафи, вилучалося майно кримських ЗМІ. Більшість кримських журналістів, не згодних з окупацією, зазнала залякувань, шантажу, погроз, так званих профілактичних бесід.

3-й етап. Репресії щодо громадських журналістів та місцевого населення Криму (2015–2023 рр.).

В умовах тотального контролю та припинення діяльності українських ЗМІ на півострові виникла громадська журналістика. Функції зі створення інформації про об'єктивний розвиток подій почали виконувати небайдужі активні громадяни, які створювали та поширювали контент у соціальних мережах. Окупаційна влада побачила у формуванні журналістського громадського руху небезпеку, тому вони постійно є об'єктом тиску та репресій.

Важливо, що відкриття подібних справ відбувається без урахування терміну давнини, громадяни отримують вирoki за дії, здійснені до початку окупації 2014 р., адже, за логікою окупантів, наявність інформації в ЗМІ або соціальних мережах вважається «безперервним злочином».

4-й етап. Медійний простір Криму після початку повномасштабного вторгнення РФ в Україну (лютий 2022 р. – дотепер).

Проведення заходів в умовах війни проти України характеризується повним встановленням тотального контролю за інформаційним простором, веденням інформаційної та гібридної війни проти України з використанням повного спектра засобів маніпулювання свідомістю аудиторії, стимулюванням доносів, «стукачества», формування атмосфери страху, репресій серед населення, заборонаю будь-якого позитивного згадування пересічними громадянами України та української тематики.

Організаційні наслідки окупації

Скорочення кількості ЗМІ в Криму після окупації

Наслідком окупації 2014 р. стало загальне скорочення кількості ЗМІ Криму порівняно з кількістю медіа до окупації. Нагадаймо, що у 2012 р., за даними Республіканського комітету з питань інформації Ради Міністрів АРК, загальна кількість ЗМІ становила близько 1325 одиниць, серед яких – преса, радіо, ТБ, інформаційні агенції. Після окупації, у I кварталі 2016 р., за даними «Федеральної служби з нагляду у сфері зв'язку, інформаційних технологій і масових комунікацій Республіки Крим», на півострові було зареєстровано 626 ЗМІ, а вже в I кварталі 2018 р. їхня кількість становила 361 одиницю. Таким чином, загальна кількість регіональних ЗМІ на півострові зменшилася після 2014 р. майже на 60%.

Привласнення майна українських редакцій

У 2014 р. державою-окупантом здійснено незаконне привласнення української державної власності та приватного майна незалежних українських ЗМІ різних форм власності. За попередніми даними державного оператора телекомунікацій України – «Концерну РРТ», після захоплення інфраструктури та обладнання його дочірнього підприємства РТПЦ «Крим» загальна сума втрат з боку України внаслідок окупації Криму

становить понад 161,9 млн грн за цінами 2014 р. Втрати кримських радіостанцій склали 52,4 млн грн, телебачення – 6,4 млн грн за цінами 2014 р. Втрати Національної Ради України з питань телебачення та радіомовлення через захоплення майна представників регулятора становили 75,7 тис. грн в АР Крим та 8,5 тис. грн – у м. Севастополь.

Заборона мовлення українських ЗМІ

Обмеження на мовлення українських інформаційних ресурсів не припинено дотепер. Станом на початок 2022 р. на території Криму залишаються заблокованими повністю або частково сайти ЗМІ українських та кримських, зокрема тих, що мусили виїхати на материкову Україну. Створюються перепони для розповсюдження сигналу українських загальнонаціональних телеканалів та радіостанцій.

Тотальне порушення прав журналістів

Проблема порушення прав журналістів залишається актуальною дотепер, а також є однією зі складових у позовах України до міжнародних судів стосовно порушення територіальної цілісності. Від лютого 2014 р. до серпня 2021 р. на території Криму правозахисниками зафіксовано майже 500 фактів порушень прав журналістів, серед яких – кримінальні та адміністративні справи, тортури, фізичні напади, довільні затримання, обшуки, допити, випадки захоплення та пошкодження техніки, заборони в'їзду до Криму, погрози, DDos-атаки та перешкоди у зніманні.

Сьогодні Росія незаконно утримує 181 кримського політв'язня, 16 з них – журналісти, а саме: Ірина Данилович, Осман Аріфмететов, Олексій Бессарабов, Тимур Ібрагімов, Ремзі Бекіров, Вілен Темер'янов, Марлен (Сулейман) Асанов, Наріман Джелал, Рустем Шейхалієв, Сервер Мустафаєв, Владислав Єсипенко, Амет Сулейманов, Асан Ахтемов, Руслан Сулейманов, Сейран Салієв та Дмитро Штибліков.

Примусова журналістська міграція

Від 2014 р. можна виокремити таке соціально-політичне явище у професійній журналістській сфері, як примусовий виїзд або міграція з півострова десятків журналістів. Для кримських журналістів, які не прийняли окупацію, після 2014 р. виникла загроза життю та здоров'ю внаслідок репресій силових структур і так званої влади. На початок 2014 р. у Криму

працювало 1229 журналістів, серед яких 211 були представниками кримськотатарського народу. Тільки в медіахолдингу АТР працювали 54 журналісти. Після окупації Криму 2014 р. майже 200 кримських активістів виїхали з півострова внаслідок окупації і нині продовжують свою діяльність на материковій частині України.

Розправа зі ЗМІ корінного народу України – кримських татар

У різкій, незаконній де-факто зміні державності російська і незаконна кримська влада жорстоко розправилися з представницьким органом і з активною частиною корінного народу Криму. Практично відразу після початку окупації почалися переслідування і репресії представників національної системи Курултай–Меджліс усіх рівнів, а саме більш як 2500 представників корінного народу. Вимушено виїхали з Криму телеканал АТР, Радіо «Мейдан», Агенція «Кримські новини» (QNA), сайт «15 минут», телеканал «Ляле».

Видавнича справа

За підсумками 2013 р., у Криму налічувалося 36 видавництв, які впродовж того року сумарно видали 730 назв книжок загальним накладом 437 тис. примірників. Левову частку видань становила література місцевої тематики і кримських авторів та путівники. Інформації про наявні на той час книгарні немає.

Після окупації Криму Росія впродовж усіх дев'яти років активно залучає книгу до пропагандистської кампанії з насаджування російських наративів у свідомість населення півострова, видаляючи будь-яку літературу, яка нагадувала б, що Крим — це Україна. Для чого активно використовуються бібліотеки, які за бюджетні кошти заповнювалися відповідною літературою виробництва Російської Федерації. Окрім того, окупантами було започатковано низку системних книжково-виставкових заходів з метою донесення російських друкованих та електронних видань до потенційних споживачів. Активну роль у процесі одурманювання населення відіграють і книгарні, яких, за даними російських джерел, нині в Криму налічується близько ста [9].

Тотальний контроль за інформпростором

У Криму борються з будь-яким згадуванням про Україну: забороняють українську символіку, пісні, згадки. Крим став моделлю СРСР 1937 р., де процвітають стукачівщина, доноси.

Постійний нагляд здійснюють так звані кримські активісти чи байдужі громадяни. Таким став рух «Кримський СМЕРШ». Вони відстежують будь-які дії, а потім людей піддають принизливим затриманням, побиттям, штрафам, змушують публічно вибачатися перед камерою.

Ідеологічні наслідки окупації

Мілітаризація свідомості населення Криму засобами медійної пропаганди

Упродовж окупації 2014–2022 рр. і після повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 р. Російська Федерація проводила роботу з формування проросійського, антизахідного та антидемократичного світогляду мешканців Криму. На тимчасово окупованій території Криму заміщувалася українська громадянська та етнопонаціональна ідентичність, обмежувався та заборонявся розвиток кримськотатарської ментальності, проводилася мілітаризація свідомості населення через нав'язування так званої системи цінностей «русского міра».

Міфологізація історії

Окупаційна влада активно займається переписуванням і фальсифікацією історіографії Криму та історії кримськотатарського народу. Протягом окупації у 2014–2023 рр. Російська Федерація здійснює масштабну інтелектуальну інтервенцію у науку та освіту, культуру й мистецтво, інформаційний простір, культивує міф про «суто російський Крим», а також повністю виправдовується окупація півострова 2014 р. як акт «встановлення історичної справедливості» тощо.

Обов'язковими елементами у наукових, науково-популярних, просвітницьких виданнях є характерне порівняння так званих «українського» та «російського» періодів, наголошування тільки позитивних тенденцій після 2014 р., визначення перебування Криму в складі України як «історичної помилки», звітність про завершення процесу інтеграції Криму в політичний, економічний, соціальний та інформаційний простір РФ.

Знищення української ідентичності у Криму

Упродовж окупації так звана влада Криму проводила системну роботу зі знищення української ідентичності мешканців півострова, яка найбільш яскраво спостерігається в гуманітарній сфері, зокрема в системі освіти, культури, науки, інформаційної

політики. Насправді антиукраїнська вакханалія бере своє начало з діяльності проросійських шовіністських сил ще задовго до Майдану та окупації Криму. Радикальним поглядом у такій пропагандистській роботі стало висловлення окремими кримськими депутатами у 2020 р. думки про те, що 23 роки перебування під де-факто контролем України (1991–2014 рр.) необхідно вважати «українською окупацією» [9].

Оцінка ризиків та загроз, багатоваріантність сценаріїв

З можливих сценаріїв деокупації Криму на цьому етапі розглядаються два: короткостроковий та довгостроковий.

Спираючись на позицію Української держави і громадянського суспільства після повномасштабного вторгнення, можна говорити, що найбільш ймовірним з них на цьому етапі виглядає сценарій звільнення військовим шляхом.

Загрози після деокупації (перший етап):

– порушена (або зруйнована) інформаційна інфраструктура в Криму,

– відсутність комунікаційного зв'язку;

– повна або часткова відсутність матеріально-технічної бази на першому етапі після деокупації для праці ЗМІ та медійного середовища;

Загальні проблеми та виклики:

– застаріла нормативно-правова база України в інформаційній сфері (наприклад у «Стратегії реінтеграції Криму»);

– необхідність прийняття нових нормативно-правових актів, відповідних умовам поточної ситуації (закон про колаборацію, закон про ВЦА тощо);

– необхідність формування нового професійного журналістського середовища після деокупації Криму (за необхідністю: кримінальні та провадження за колаборацію з окупантами, люстрація тощо).

Після перебування тривалий час громадян України під впливом пропаганди держави-агресора ключовими в інформаційній сфері після окупації Криму є такі виклики:

1) невизнання Російською Федерацією факту окупації Криму як міжнародного злочину;

2) ігнорування РФ чинності норм міжнародного гуманітарного права в Криму, основних положень Конвенції ООН, Декларації

про права корінних народів, Декларації про права дитини, інших документів з міжнародного права;

3) формування та реалізація державної політики РФ, спрямованої на заміну населення півострова, зокрема на витіснення кримчан, лояльних до України, та колонізацію Криму громадянами з різних регіонів РФ;

4) проведення РФ державної політики, спрямованої на знищення української державної ідентичності в усіх сферах гуманітарного напрямку;

5) упровадження РФ державної політики, метою якої є знищення ідентичності корінних народів України, і в першу чергу – корінного кримськотатарського народу;

6) встановлення Росією повного державного контролю над інформаційно-гуманітарним простором Криму, позбавлення кримчан можливості тривалий час отримувати об'єктивну інформацію;

7) агресивна пропагандистська політика з використанням інструментів державної влади та ЗМІ, спрямована на формування образу «ворога» й демонізацію його (колективний Захід, Україна, українські Збройні Сили, українські націоналісти, Євромайдан, кримськотатарський народ/національний рух тощо);

8) мілітаризація інформаційно-освітнього простору, особливо щодо дітей та молоді;

9) викривлення історії через створення фальшивих наративів про суто «російську землю Крим».

Висновки. Звіт «Формування комплексного бачення та рекомендацій органам державної влади України щодо подолання наслідків окупації та викликів у процесі реінтеграції ТОТ АР Крим та м. Севастополя у 4 сферах: інформаційній, освітньо-науковій, культурній, релігійній», який присвячений саме інформаційній сфері [9], складається із двох частин: 1) «Інформаційна політика», яка розпадається, у свою чергу, на дві частини: «Історична довідка» та «Опис бачення майбутньої моделі для реінтеграції» (з визнанням можливих загроз та необхідністю формування короткострокового та довгострокового планів дій), та 2) «Рекомендації», які надані в трьох блоках.

У звіті поняття «інформаційна сфера Криму» розглядається як сукупність таких складників:

– соціальні інститути: державні та адміністративні установи в галузі масової інформації та соціальних комунікацій, професійні журналістські спілки та об'єднання, система засобів масової інформації, соціальні комунікації (соціальні мережі, канали зв'язку, блогосфера, форуми, вікі-сайти тощо);

– сфера видавничої справи: інститути, організації, установи, професійний обов'язок яких спрямований на створення та розповсюдження видавничої продукції в друкованому та електронному вигляді (друкарні, редакції тощо);

– сфера громадянської журналістики та правозахисної діяльності, пов'язаної з комунікаційним середовищем: правозахисні організації, рухи, об'єднання, в основі функціонування яких – захист прав та свобод людини й інформаційний опір репресіям і тиску.

Пропозиції щодо рішень та формування політики реінтеграції

а) Післядеокупаційні заходи у сфері інформаційної політики

Після деокупації у Криму мають бути втілені заходи, розроблені напередодні у рамках гуманітарної та інформаційної політики щодо тимчасово окупованого Криму, спрямовані на збереження та зміцнення громадянської та національної свідомості українських громадян. Доцільним є розгляд із двох складових: *першочергового та довгострокового* [9].

Під *першочерговим* розглядається комплекс заходів, спрямованих на організацію та встановлення інформаційного зв'язку між органами влади і населенням через засоби масової комунікації в умовах першого часу після деокупації (за необхідністю воєнного стану та комендантської години):

– комплекс заходів на забезпечення зв'язку та можливостей комунікації на території звільненого Криму;

– у випадку знищення, викрадення, пошкодження державою-окупантом у процесі воєнного звільнення Криму майна для зв'язку та комунікації – проведення заходів державної політики щодо відновлення та розбудови інформаційної інфраструктури в регіоні (зокрема відновлення роботи Інтернет-провайдерів, супутникового та кабельного ТБ, будівництва телерадіопередавальних веж, створення умов для дигіталізації радіо тощо);

– впровадження нормативно-правових документів щодо співпраці медійного сектору з Військово-цивільними адміністраціями;

- створення єдиного офіційного центру (на першому етапі) для надання, розповсюдження офіційної перевіреної інформації від органів влади;

- налагодження системи сповіщення від державних органів влади населення Криму через медійні ресурси та канали соціальної комунікації;

- визначення (за необхідністю) офіційних спікерів для надання першочергової інформації;

- з метою запобігання розповсюдженню неперевіреної інформації, протидії інформаційним загрозам визначення та впровадження на першому етапі низки заходів з дотримання медійної безпеки та медійної гігієни (фактчекінг, перевірка інформації, звернення до надійних джерел);

- з метою запобігання розповсюдженню недостовірної інформації та розповсюдженню дезінформації тимчасово введення цензури та обмеження діяльності ресурсів, які у 2014 р. перейшли на бік окупанта та порушували українське законодавство;

- повна заборона діяльності медійних ресурсів (припинення діяльності організацій усіх форм власності) країни-агресори, які були створені на території Криму після лютого 2014 р.;

- удосконалення «Глосарію назв, термінів та словосполучень, які рекомендовано для використання органами державної влади та місцевого самоврядування, дипломатичними представництвами України, засобами масової інформації, організаціями громадського сектору у зв'язку з тимчасовою окупацією Російською Федерацією Автономної Республіки Крим, міста Севастополя та окремих районів Донецької і Луганської областей» та нових українських територій, пропозиція використання журналістами термінології, яка відповідає позиції Української держави.

На *довгостроковому* етапі передбачається повернення суспільства до звичного способу життя, доцільним стає:

- з метою встановлення зв'язку між державою (у перші роки – ВЦА) і суспільством: організація та проведення державних, освітніх та інформаційних кампаній, створення й оприлюднення масивів інформації, поширення корисної інформації через соціальні мережі та сторінки української влади;

- удосконалення нормативно-правової бази для функціонування ЗМІ в Криму («Закон про медіа», «Стратегія

інформаційної реінтеграції Криму» тощо), удосконалення наявних рішень та ухвалення нових необхідних рішень державною владою;

– підтримка і стимулювання відкриття кримських редакцій, корпунктів загальнонаціональних ЗМІ України на території Криму;

– формування та сприйняття розвитку ЗМІ та медійних ресурсів для задоволення потреб різних категорій суспільства з формуванням якісного інформаційного, освітнього та культурного продукту для населення Криму за допомогою інноваційних проєктів;

– формування спільно з громадянським суспільством політики культурної та інформаційної реінтеграції тимчасово окупованих територій України, зокрема Криму, через різноманітні форми та методи праці з населенням (кампанії, акції, свята);

– ініціювання та проведення заходів із вбудування тимчасово окупованого Криму в єдиний інформаційний та освітньо-культурний простір України (конференції, форуми, круглі столи, дискусії тощо);

– залучення відомих осіб з політичної та гуманітарної сфер, лідерів думок, послів доброї волі як з Криму, так і з інших регіонів до висвітлення ситуації в Криму;

– залучення інструментів «м'якої сили» (soft power) для формування об'єктивного, позитивного ставлення до Криму у внутрішньої та зовнішньої аудиторії (національна культура, народна дипломатія);

– уведення квот і стандартів на мовлення державною мовою та мовами корінних народів у ЗМІ Криму з метою виправлення ситуації, яка спостерігалась до окупації, коли переважна більшість ЗМІ виходила мовою держави-окупанта;

– створення державного мовника для корінних народів України за стандартами та лекалами Суспільного мовника України;

– повернення до Криму та підтримка всіх кримських медіа, які вимушено залишили Крим після окупації та продовжили свою роботу на материковій частині України після 2014 р.;

– проведення Дня журналіста, Дня радіо та телебачення на регіональному рівні з приверненням уваги мешканців Криму.

б) *Висвітлення питання деокупації для міжнародних партнерів та ЗМІ:*

- організація систематичних консультацій, обмін досвідом із міжнародними партнерами задля розповсюдження об'єктивної інформації про деокупований Крим;
- продовження співпраці з міжнародними неурядовими організаціями, які займаються «питаннями Криму»;
- залучення міжнародних партнерів і міжнародних організацій до активного будування та підтримки відновлення системи українських кримських ЗМІ;
- співпраця із фахівцями, журналістами провідних світових ЗМІ для ознайомлення міжнародної широкої аудиторії із реальною ситуацією в деокупованому Криму;
- ініціювання відвідування півострова спеціальними міжнародними місіями та інституціями, сприяння роботі та прибуттю на півострів моніторингових місій різноманітних міжнародних організацій, діяльність яких спрямована на висвітлення ситуації в деокупованому Криму;
- організація та проведення щорічної міжнародної журналістської конференції в Криму з метою висвітлення і привернення уваги світової спільноти та ЗМІ.

в) *У сфері видавничої справи*

Шлях повернення української книги на деокуповану територію Автономної Республіки Крим та м. Севастополя повинен мати основу – спеціалізовану комплексну державну програму «Українська книга – майбутнє Криму» (назва програми умовна як робоча пропозиція), що має бути розроблена та ухвалена рішенням КМУ відповідно до ЗУ «Про видавничу справу».

Статтею 54 Конституції України громадянам гарантується свобода літературної, художньої, наукової, технічної творчості, захист інтелектуальної власності та авторських прав. Це дає можливість мати основу для розробки Спеціалізованої комплексної державної програми «Українська книга – майбутнє Криму» мінімум на 10 років.

Український інститут книги – державна установа при Міністерстві культури та інформаційної політики України, покликана формувати державну політику у книжковій галузі, проводити промоцію книгочитання в Україні, підтримувати книговидавничу справу, стимулювати перекладацьку діяльність, популяризувати українське книговидання.

г) *Покарання злочинів в інформаційній сфері за період окупації:*

– проведення моніторингу ситуації, збір інформації про порушення прав людини, прав журналістів, злочинів у медійній сфері Криму;

– формування доказової бази для притягнення Російської Федерації до міжнародно-правової відповідальності за злочини в інформаційній сфері;

– ініціація розгляду в українських та міжнародних судах справ із порушення прав людини, порушення прав журналістів, громадянських журналістів, вимог щодо компенсації незаконно привласненого протягом окупації майна українських ЗМІ в Криму;

– проведення люстрації в тимчасово окупованому Криму з метою виявлення журналістів-колаборантів, які співпрацювали з державою-окупантом та проводили антиукраїнську політику мовлення;

– ініціація розгляду у Міжнародних Судах вчинених злочинів у інформаційній сфері Криму.

Література

1. Доповідна записка на виконання доручення Президента України щодо розробки першочергових кроків держави після деокупації Автономної Республіки Крим та м. Севастополь. 28.04.2023. 46 с.

2. Задорожній О. В. Анексія Криму – міжнародний злочин / Укр. асоц. міжнар. права, Ін-т міжнар. відносин. Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, каф. міжнар. права. Київ: К.І.С., 2015. 572 с.

3. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 29 вересня 2021 р. № 1171-р «Про затвердження плану заходів з реалізації Стратегії деокупації та реінтеграції тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя». URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/prozatverdzhennya-planu-zahodiv-z-1171r> (дата звернення: 01.06.2022).

4. Указ Президента України № 58/2020 від 26 лютого 2020 р. «Про День спротиву окупації Автономної Республіки Крим та міста Севастополя». URL: <https://www.president.gov.ua/documents/582020-32537> (дата звернення: 26.02.2022).

5. Указ Президента України № 78/2021 від 26 лютого 2021 р. «Про окремі заходи, спрямовані на деокупацію та реінтеграцію тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/78/2021#Text> (дата звернення: 27.07.2022).

6. Указ Президента України № 117/2021 від 24 березня 2021 року «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 11 березня 2021

року “Про Стратегію деокупації та реінтеграції тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя”». URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1172021-37533> (дата звернення: 27.07.2022).

7. Указ Президента України № 121/2021 від 25 березня 2021 р. «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 11 березня 2021 року “Про Стратегію воєнної безпеки України”». URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1212021-37661> (дата звернення: 27.07.2022).

8. Указ Президента України № 685/2021 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 жовтня 2021 р. “Про Стратегію інформаційної безпеки”». URL: <https://www.president.gov.ua/documents/6852021-41069> (дата звернення: 27.07.2023).

9. Формування комплексного бачення та рекомендацій органам державної влади України щодо подолання наслідків окупації та викликів у процесі реінтеграції ТОТ АР Крим та м. Севастополя у 4 сферах: інформаційній, освітньо-науковій, культурній, релігійній. *Голос Криму*. 2023. URL: <https://www.voicecrimea.com.ua/wp-content/uploads/2023/12/4.-ЗВІТ.-Інформаційний-напрямок.pdf> (дата звернення: 21.12.2023)

10. Южель Г. З. Кримська інформаційно-медійна парадигма в контексті окупації півострова (лютий 2014 – лютий 2022 рр.): трансформація медійної сфери та інформаційна політика України: монографія. Київ: ТОВ «Видавничий дім «АртЕк». 2023. 564 с.

References

1. (2023). Dopovidna zapyska na vykonannya doruchennia Prezydenta Ukrainy shchodo rozrobky pershocherhovykh krokiv derzhavy pislia deokupatsii Avtonomnoi Respubliki Krym ta m. Sevastopol [Report on the Implementation of the President of Ukraine’s Assignment Regarding the Development of Priority Steps for the State after the De-occupation of the Autonomous Republic of Crimea and the City of Sevastopol] (in Ukr.).

2. Zadorozhnyi, O. V. (2015). Aneksiia Krymu – mizhnarodnyi zlochyn [The annexation of Crimea is an international crime.]. Ukr. asots. mizhnar. prava, in-t mizhnar. vidnosyn. Nats. Un-t im. Tarasa Shevchenka, kaf. mizhnar. prava (in Ukr.).

3. (2021). Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukraïny vid 29 veresnia 2021 r. № 1171-r «Pro zatverdzhennia planu zakhodiv z realizatsii Stratehii deokupatsii ta reintehratsii tymchasovo okupovanoi terytorii Avtonomnoi Respubliki Krym ta mista Sevastopolia» [Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated September 29, 2021, No. 1171-r “On the Approval of the Action Plan for the Implementation of the Strategy for De-occupation and Reintegration of the Temporarily Occupied Territory of the Autonomous Republic of Crimea and the City of Sevastopol”]. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-planu-zahodiv-z-1171r> (in Ukr.).

4. (2020). Ukaz Prezydenta Ukraïny № 58/2020 vid 26 liutoho 2020 r. «Pro Den sprotyvu okupatsii Avtonomnoi Respubliki Krym ta mista Sevastopolia» [Decree of the President of Ukraine No. 58/2020 dated February 26, 2020, “On the Day of Resistance to the Occupation of the Autonomous Republic of

Crimea and the City of Sevastopol”]. URL: (<https://www.president.gov.ua/documents/582020-32537>) (in Ukr.).

5. (2022). Ukaz Prezydenta Ukraïny № 78/2021 vid 26 liutoho 2021 r. «Pro okremi zakhody, spriamovani na deokupatsiiu ta reintehratsiiu tymchasovo okupovanoi terytorii Avtonomnoi Respubliky Krym ta mista Sevastopolia» [Decree of the President of Ukraine No. 78/2021 dated February 26, 2021, “On Certain Measures Aimed at the De-occupation and Reintegration of the Temporarily Occupied Territory of the Autonomous Republic of Crimea and the City of Sevastopol”]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/78/2021#Text> (in Ukr.).

6. (2021). Ukaz Prezydenta Ukraïny № 117/2021 vid 24 bereznia 2021 roku «Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukraïny vid 11 bereznia 2021 roku “Pro Stratehiiu deokupatsii ta reintehratsii tymchasovo okupovanoi terytorii Avtonomnoi Respubliky Krym ta mista Sevastopolia”» [Decree of the President of Ukraine No. 117/2021 dated March 24, 2021, “On the Decision of the National Security and Defense Council of Ukraine dated March 11, 2021, ‘On the Strategy for De-occupation and Reintegration of the Temporarily Occupied Territory of the Autonomous Republic of Crimea and the City of Sevastopol’”]. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1172021-37533> (in Ukr.).

7. (2021). Ukaz Prezydenta Ukraïny № 121/2021 vid 25 bereznia 2021 r. «Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukraïny vid 11 bereznia 2021 roku “Pro Stratehiiu voiennoi bezpeky Ukraïny”» [Decree of the President of Ukraine No. 121/2021 dated March 25, 2021, “On the Decision of the National Security and Defense Council of Ukraine dated March 11, 2021, ‘On the Strategy of Military Security of Ukraine’”]. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1212021-37661> (in Ukr.).

8. (2021). Ukaz Prezydenta Ukraïny № 685/2021 «Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukraïny vid 15 zhovtnia 2021 r. “Pro Stratehiiu informatsiïnoi bezpeky”» [Decree of the President of Ukraine No. 685/2021, «On the Decision of the National Security and Defense Council of Ukraine dated October 15, 2021, “On the Strategy of Information Security”»]. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/6852021-41069> (in Ukr.).

9. (2023). Formuvannia kompleksnogo bachennia ta rekomendatsii orhanam derzhavnoi vlady Ukraïny shchodo podolannia naslidkiv okupatsii ta vyklykiv u protsesi reintehratsii TOT AR Krym ta m. Sevastopolia u 4 sferakh: informatsiïni, osvitho-naukovii, kulturnii, relihiïni [Formation of a Comprehensive Vision and Recommendations to the Authorities of Ukraine for Overcoming the Consequences of Occupation and Addressing Challenges in the Process of Reintegration of the Autonomous Republic of Crimea and the City of Sevastopol in Four Spheres: Informational, Educational-Scientific, Cultural, and Religious]. *Holos Krymu*. URL: <https://www.voicecrimea.com.ua/wp-content/uploads/2023/12/4.-3BIT-Infomatsiïnyi-naprjamok.pdf> (in Ukr.).

10. Yuksel, G. Z. (2023). Krymska informatsiïno-mediïna paradyhma v konteksti okupatsii pivostrova (liutyi 2014 – liutyi 2022 rr.): transformatsiïa mediïnoi sfery ta informatsiïna polityka Ukraïny» [The Crimean Information-Media Paradigm in the Context of the Occupation of the Peninsula (February 2014 –

February 2022): Transformation of the Media Sphere and Information Policy of Ukraine], Kyiv: TOV «Vydavnychi dim «ArtEk» (in Ukr.).

Gaiana Iuksel

Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor, Associate Professor of the Department of Journalism
Educational and Scientific Institute of Philology and Journalism
V. I. Vernadsky Taurida National University
(Kyiv, Ukraine)

REINTEGRATION OF THE CRIMEAN MEDIA SPACE AFTER DEOCCUPATION: CHALLENGES, RISKS, PERSPECTIVES (EXPERT REPORT)

The article provides information on the section of the project «Formation of a comprehensive vision and recommendations to the authorities of Ukraine for overcoming the consequences of occupation and challenges in the process of reintegrating the Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol into the information sphere», dedicated to the information and media environment of Crimea.

Description of the vision of the future model of Crimea's reintegration is presented, risks and threats are assessed, and the variability of possible scenarios for events is considered.

Detailed description of the stages of capturing the information sphere of the peninsula since 2014, the forced reformatting of the media landscape, as well as the ideological and organizational consequences of occupation, is provided.

The recommendation section focuses on post-occupation measures of state authorities in the field of information policy, the Crimea issue as part of international politics, and coverage of deoccupation in international media.

Information is provided on the implementation of means to overcome the consequences of hybrid information challenges and measures in the publishing industry. Proposals are outlined for legislative support for the implementation of information policy on the reintegration of the Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol. Necessary steps are suggested for holding accountable for collaborationist, anti-state activities in the information sphere during the period of occupation.

Keywords: Crimea, Ukraine, deoccupation, media, information sphere, media.